

УДК: 28(477:4):929Шептицький

*Ольга ВОЙТЮК***МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І СПРАВА
ЄДНОСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ**

*“Молю..., щоб усі були одно,
як ти, Отче, в мені, а я в тобі,
щоб і вони були в нас об’єднані;
щоб світ увірував, що ти мене послав”*
(Йо. 17, 20–21)

Єдність українського народу сьогодні – надзвичайно важлива й актуальна проблема. Ми повсюди декларуємо: “Україна єдина!”. Однак допоки в нас немає єдності духовної, що ґрунтується на взаємній любові та прощенні, марно сподіватися єдності політичної чи економічної. Відтак в Україні функціонує чотири Церкви східного обряду: три православні та Греко-Католицька. Перед нами стоїть завдання повернутися до єдиної християнської Церкви, запроваджені князем Володимиром. Це складно через довголітні стереотипи і домисли. У справі національної єдності саме Церква покликана формувати національну свідомість народу, відроджуючи ціле суспільне життя. Розпочати цю справу варто з послідовного наукового вивчення творів та пастирських послань митрополита Андрея Шептицького, адже багато з його тез і закликів актуальні й сьогодні.

Справа єдності християнської Церкви в діяльності Галицького митрополита тривалий час цікавила багатьох дослідників його біографії. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлили в публікаціях священники і доктори богослов’я: Іван Шевців¹, Іван Музичка², Іван Гриньох³, Василь Ленцик⁴, Іван Нагаєвський⁵, Йосиф

¹ *Шевців І.* Статті, доповіді, промови і т. п. на тему: Церква, Поєднання Церков, Патріархат, Українська Католицька чи Греко-Католицька Церква? Українська Католицька церква в Австралії і т. п. (Причинок до Ювілею 400-ліття Берестейської Унії) / І. Шевців. – Львів: Свічадо, 1996. – 250 с.

² *Музичка І.* Екуменічна діяльність Митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914–1917 роках / І. Музичка. – Рим, Богословія XLVII, 1983. – С. 3–39.

³ *Гриньох І.* Слуга Божий Андрей – Благовісник Єдності / І. Гриньох. – Мюнхен: Накладом автора, 1961; *Його ж.* Послання патріарха Йосифа про поєднання в Христі / І. Гриньох. – Рим, 1977. – 67 с.

⁴ *Ленцик В.* Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий / В. Ленцик. – Львів: Свічадо, 2004. – 608 с.

⁵ *Нагаєвський І.* Слуга Божий Андрей Шептицький в праці для Бога і народу / І. Нагаєвський // Богословія. – 1985. – № 49. – С. 181–196.

Мадей⁶, Мелетій Войнар⁷, архимандрит Климентій Шептицький⁸, Ігор Мончак⁹, владики Любомир Гузар¹⁰, Василь Ленцик¹¹, Анатоль Базилевич¹². Однак на сьогодні доречно зробити загальний аналіз його єкуменічної діяльності упродовж років, коли А. Шептицький очолював Греко-Католицьку Церкву (ГКЦ).

Мета статті – окреслити деякі основні напрями зусиль митрополита Андрея Шептицького, спрямовані на досягнення християнської єдності в Україні. Для кращого аналізу проблеми доречно проаналізувати спроби його церковно-об'єднаної діяльності й еволюцію єкуменічних поглядів у пастирських посланнях.

На підставі звернень владики Андрея можна виділити два основні етапи в його єкуменічній діяльності: 1) формування поглядів Галицького митрополита щодо розуміння проблем поділу Церков і пошук шляхів його подолання; 2) здійснення конкретних кроків щодо втілення в життя його ідеї досягнення єдності Церкви.

На зацікавлення митрополитом справою християнської єдності вплинули кілька чинників. Один із них – особисте знайомство з Папою Римським Левом XIII (1878–1903)¹³, який у своїх зверненнях говорив про множинність форм (церковних

⁶ *Мадей Й.* Божественна літургія в українській церкві. Чи можлива її реформа? / Й. Мадей // Там само. – С. 29–48.

⁷ *Войнар М.* Право Київської церкви за Св. Володимира: Джерела і збірники / М. Войнар // Хроніка 2000: Наш край: Укр. культурологічний альманах. – Київ, 2007. – № 69/70. – С. 359–384.

⁸ *Шептицький К.* Митрополит Андрей і оновлення Східної чернечої традиції // Богослов'я. – 1926. – Т. 4. – Кн. 1–4. – С. 150–153.

⁹ *Мончак І.* Флорентійський єкуменізм у Київській Церкві. Унійна ідея в помісній еклізіальній традиції. – Самоуправна Київська Церква / І. Мончак. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу: Свічадо, 1994. – 173 с.

¹⁰ *Гузар Л.* Митрополит Андрей Шептицький – провісник єкуменізму // Гузар Л. “Як будувати рідну хату”: послання митрополита Андрея Шептицького і сучасний контекст [Електронний ресурс] / Л. Гузар // Твоє місто. – 2015. – 14 травня. – Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/yak_buduvaty_ridnu_hatu_zustrich_dlya_pidpriyemtsiv_z_blazhenishym_lyubomyrom_guzarom_70439.html(14.05.2015); *Його ж.* Єкуменізм як передумова відкриття своєї ідентичності / Л. Гузар // В пошуках ідентичності. Студійні дні в Ниредьгазі. – Львів: “Свічадо”, 1998. – С. 126–130.

¹¹ *Ленцик В.* Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / В. Ленцик; [ред. А. Ленцик-Павлічко]. – Львів: Свічадо, 2001. – 608 с.

¹² *Базилевич А.-М.* Введення у твори митроп. Андрея Шептицького / А. Базилевич // Твори Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. – Торонто, 1965. – Т. 1. – С. 223–226.

¹³ Лев XIII прихильно ставився до ГКЦ. У 1882 р. за його розпорядженням Свята Конгрегація провела реформу Чину св. Василя Великого, у 1885 р. засновано Станиславівське єпископство. У 1897 р. він заснував окрему семінарію для українців (Українську колегію) при церкві Св. Сергія і Вакха в Римі. Доручив Конгрегації пропаганди виробити план створення Українського патріархату з тимчасовим центром у Львові. За часи понтифікату написав 86 енциклік. Знаковою вважають “*Regum Novarum*” від 15 травня 1891 р. (детальніше див.: *Гентош Л.* Ватикан і виклики модерності: східноєвропейська

традицій). Митрополит Андрей також підтримував особисті контакти з тогочасними прихильниками унійного руху¹⁴. Ще один – усвідомлення того, що Греко-Католицька Церква на сході була найбільшою східно-католицькою Церквою.

У 1887 р. Андрей Шептицький вперше відвідав Київ, познайомився з українською громадою й був гостем проф. Володимира Антоновича. Після цього відвідав Москву, де зустрівся з російським філософом Владіміром Соловйовим, послідовним прихильником ідеї створення єдиної Вселенської Церкви¹⁵.

24 березня 1888 р. Романа Шептицького прийняв на спеціальній аудієнції Папа Римський Лев XIII, якому молодий граф розповів про бажання стати монахом-василіанином, а також про плани щодо єднання Церков. Цього ж року починається його стрімка церковна кар'єра. 29 червня він став ченцем Чину св. Василя Великого в Добромилі, здобув наукові ступені доктора теології та філософії. У 1896 р. став ігуменом монастиря Св. Онуфрія у Львові. 17 вересня 1899 р. – єпископом Станиславівським, а за рік 17 січня – митрополитом Львівським¹⁶. За майже півстоліття він підняв ГКЦ на вищий рівень, беручи найкраще із Заходу та Сходу.

Відтак у 1904 р. владика Андрей заснував монастир Уставу св. Теодора Студита у Скнилові під Львовом. Разом з о. Климентієм Шептицьким 20 жовтня 1905 р. уклав чернечі правила “Типікон”, які затвердили всі єпископи.

Дослідники відзначають, що в 1939 р. на території Другої Речіпосполитої було 300 ченців-студитів у 8 монастирях та 2 філіях. На той час вони належали до найбільшого духовного згромадження ГКЦ в Польщі. У монастирях усіх трьох орденів ГКЦ (студитського, василіанського та редемптористського) в 1936 р. був 601 монах¹⁷.

Значення студитів в умовах міжвоєнного періоду не полягало в їхній кількісній перевазі над василіанами чи редемптористами. А. Шептицький вбачав у них місіонерів Сходу. Відтак у 1930-х роках розробив “план експансії”. До цього ордену належав Леонід Фьодоров – екзарх ГКЦ у Росії (призначений митрополитом Шептицьким), росіянин за походженням¹⁸. Студити відрізнялися від інших греко-католицьких орденів Літургією, дуже подібною до православної. Вони реалізували екуменічні постулати унійних конгресів у Велеграді (з 1924 р. і 1927 р.). Ідеться про збереження обряду як найбільше подібного до первинного

політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині, 1914–1923 / Л. Гентош. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2006. – С. 177–183).

¹⁴ Владімір Соловйов – російський філософ, Йосиф Штросьмаєр – хорватський єпископ, Марс'є – бельгійський архієпископ, Масимілян Саксонський – німецький богослов.

¹⁵ *Соловьев В.* Сочинения: в 2 т. / В. Соловьев. – Москва, 1989. – Т. 2: Чтения о богочеловечестве. Философская публицистика. – С. 112, 170–171.

¹⁶ *Korolevskij C.* Métropolitaine André Szeptycky. 1865–1944 / C. Korolevskij. – Rome, 1964. – P. 9.

¹⁷ *Pirożyński M.* Zakonymęskie w Polsce / M. Pirożyński. – Lublin: Tow. WiedzyChrześc, 1937. – S. 37.

¹⁸ *Morality and Reality. The Life and Time of Andrei Sheptytskyi* / [ed. Paul Robert Magocsi]. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1989. – S. 37; *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków: W-wo Literackie, 1989. – S. 318.

християнського обряду, що виник до 1054 р. А. Шептицький таким способом хотів добитися прихильності православних до ГКЦ. Не випадково у студитському монастирі працювали іконописці-старовіри, виховані на православних традиціях, закладених ще до реформ патріарха Никона.

Значні зусилля наприкінці 20-х років ХХ ст. А. Шептицький спрямував на створення станиць студитів на Лемківщині¹⁹. Лемки в тогочасних польських джерелах охарактеризовані як “етнічна, звичаєва і культурна окремішність з остаточно не викристалізованою національною ідентифікацією”²⁰. Саме таке їх трактування перетворювало проблему лемків на конфронтаційний вузол національного суперництва між поляками й українцями, між греко-католиками, римо-католиками та православними²¹. Лемки прийняли християнство східнослов’янського обряду ще за часів місійної діяльності на цих землях Кирила і Мефодія. Також відомо, що вони належали до Перемишльської єпархії. Після Берестейської унії лемки прийняли уніатство, для них було утворено окремішній вікаріат²². У 1920–1930-х роках вони були уніатами, католиками східного обряду й організаційно підпорядковувалися ГКЦ.

У 1913 р. митрополит запросив для праці в ГКЦ редемптористів (Чин Найсвятішого Ізбавителя), які прийняли східний обряд. Вони швидко вивчили українську мову й обряди і працювали серед населення Галичини, Волині, Підляшшя та Полісся²³. Особливий вплив мали такі священники, як Й. Схрейвер, Й. де Вохт, М. Ван де Малє на формування визначних ченців-редемптористів українців, як-от єпископ М. Чарнецький, митрополит М. Германюк, єпископ В. Величковський, єпископ В. Маланчук, митрополит В. Стернюк, єпископ М. Руснак²⁴.

У зв’язку з проханням українців Полісся митрополит Андрей у 1914 р. хіротонізував на Луцького єпископа о. Йосифа Боцяна. У 20-х роках ХХ ст. на Поліссі розгорнувся рух за церковне об’єднання, в якому активну участь брали редемптористи. Вони поселилися в м. Ковелі та у складних умовах на Волині заснували єпархії східного обряду. Греко-католики, які там проживали, та православні, що верталися до з’єдинення, протистоячи латинізації обряду й колонізації вірних, прагнули зберегти свій обряд, і тому не хотіли підлягати владі римо-католицьких єпископів. Представники Апостольської столиці, знаючи про таке становище Волині,

¹⁹ Лемківщина займає частину Карпат, тобто цілий т. зв. Лісистий, Низький або Лемківський Бескид. До 1934 р. належала Перемишльській єпархії, а пізніше творила т. зв. Апостольську адміністрацію. На цьому терені церковна влада створила 9 деканатів (із заходу на схід): Мушинський, Горлицький, Грибівський, Дуклянський, Романівський, Буківський, Короснянський, Динівський і Сяницький.

²⁰ *Zeszytnski S. Zarys antropologiczny Lemkowszczyzny (W): O Lemkowszczyźnie / S. Zeszytnski. – Kraków, 1935. – S. 17.*

²¹ *Історія релігії в Україні: в 10 т. – Київ, 2001. – Т. 4: Католицизм / [ред.: А. Колодний, П. Яроцький]. – С. 442.*

²² Там само. – С. 443.

²³ *Сайко О. Митрополит Андрей Шептицький [Електронний ресурс] / О. Сайко. – Режим доступу: http://old.ugcc.org.ua/ukr/library/xx_st/a_sheptytskyj/*

²⁴ *Зінковський Т. Екуменічна діяльність Андрея Шептицького [Електронний ресурс] / Т. Зінковський. – Режим доступу: http://www.galslovo.if.ua/index_old.php?st=4742*

піднімали у Варшаві питання про те, щоби волинсько-польській території надати єпископа східного обряду. Однак римо-католицька єрархія погодилася тільки на те, щоби надати цим територіям Апостольського візитатора. 16 січня 1931 р. ним був затверджений єпископ-редемторист Микола Чарнецький²⁵.

Для справи єдності християнської Церкви А. Шептицький залучив ще один західний чин – Орден святого Бенедикта (бенедиктинців). Він переконливо довів необхідність унійної праці о. Л. Бодуену та кардиналу Мерс'є. Останній представив справу папі Пієві XII, який в 1924 р. дозволив бенедиктинцям працю у ГКЦ. Єкуменічний рух, який розпочав митрополит Андрей в ГКЦ та Церквах європейського Сходу з'їздами у Велеграді щороку, був затверджений в декретах II Ватиканського собору лише в 1964 р.²⁶.

Пастирським посланням “Зближаються часи” (26 листопада 1907 р.) митрополит започаткував працю церковної єдності і вже самою назвою вказав на актуальність справи “з'єдинення Східних Церков”. Звертаючись до духовенства ГКЦ, А. Шептицький визначив його роль та місце в цій праці: “Злучені з западом вірою, а обрядом з востоком, більше чим хто-небудь інший – можемо колись працювати над великим ділом возстановлення церковної єдності”. Однак він зауважив: “...хто стоїть на середині двох, що між собою спорять і борбу ведуть, легко може бути від обох битим ... І ми підлягаємо тому правилу”²⁷.

У посланні акцентовано на трьох найважливіших справах: 1) щоби священники кожної першої неділі місяця додавали до загального намірення християн молитви про єдність Церков; 2) приготування відповідних священників, готових зносити всі труднощі праці для єдності Церкви; 3) потреба ґрунтовної наукової спеціалізації в одному напрямі: “*Non multas ed multum*” (“Не багато, але вичерпно” – лат.). Шептицький звертав увагу на потребу практичної роботи щодо “з'єдинення церков”: “Не маємо спеціалістів східного церковного права, історії Східних Церков, не маємо знатоків церковної літератури Сербів, Болгарів, Росії, наша давня література стоїть облогодом, не перестудіована, в архівах наших мало хто працює. Маємо багато богословів всесторонньо освідчених, маємо докторів богословія, маємо спосібних письменників, проповідників, публіцистів. Спеціалістів, людей фахових не маємо ні одного”²⁸.

На цей час також припадає організація митрополитом Велеградських з'їздів, участь в яких брали представники різних християнських конфесій. Міжнародні унійні конгреси відбулися в 1907, 1909, 1911, 1924, 1927, 1932 та 1936 рр. Документи з цих зустрічей були видані в багатотомних актах роботи Велеградських з'їздів, у яких містяться звіти дискусій, тексти рефератів²⁹.

²⁵ Межва Л. Митра упала додолу. Це був поганий знак / Л. Межва // Газета по-українськи (Київ). – 2015. – 6 січня.

²⁶ Пилипів І. Українська греко-католицька церква та Ватикан в 20–30-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / І. Пилипів. – Режим доступу: journal.mandrivets.com/images/file/Rylyriv_2011_2.pdf

²⁷ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: церква і церковна єдність. Документи і матеріали 1899–1944: у 2 т. – Львів: Свічадо. – 1995. – Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу “Свічадо”, 1995. – С. 29.

²⁸ Там само. – С. 32.

²⁹ Acta I. Conventus Velehradensis. – Pragae: Bohemorum, 1908; Acta II. Conventus

Митрополит А. Шептицький прагнув психологічно підготувати обидві роз'єднані сторони до співпраці, взаємопізнання, а згодом наближення до возз'єднання обох Церков. Усі його доповіді, статті та виступи на цих конгресах і подальші писання стали основою екуменічного руху на Заході. Уже на першому ж зібранні у Велеграді А. Шептицький звернувся із таким вступним словом до учасників: “Зближення між Сходом і Заходом може наступити завдяки кращому взаємопізнанню, що напевно змінить рівень мислення та богословські погляди багатьох східних богословів”³⁰.

Відтак 4 лютого 1907 р. митрополит Андрей отримав від Папи Римського Пія Х спеціальні повноваження на унійну працю в Росії. Того ж року та згодом, у 1912 р., він таємно подорожував Україною, Білоруссю, Литвою, Росією, де налагодив особисті контакти з російськими та білоруськими греко-католиками. Наступний папа Бенедикт XV підтвердив повноваження митрополита щодо організації Католицької Церкви східного обряду.

Після ізоляції, заслання й Російської революції 1917 р. Галицький митрополит повернувся з ув'язнення в Петроград. Дізнавшись про звільнення А. Шептицького, до міста прибули російські католицькі священники з різних міст. Тому 29–31 травня 1917 р. він без зволікань провів синод, на якому було ухвалено 68 артикулів – основу екзархату Російської Католицької Церкви (РКЦ) та іменував екзархом монаха-студита Леоніда Фьодорова³¹. У синодальній сесії взяли участь вісім священників: екзарх Л. Фьодоров, О. Зерчанінов, І. Дейбнер, Є. Сусальов, Г. Верховський, Т. Семьяцький, В. Абрикосов, Д. Колпінський. Завдяки старанням митрополита Андрея петроградський уряд визнав новоутворену Церкву³².

Подальший розвиток поглядів митрополита у справі християнської єдності можна простежити в листі “Російський католицький екзархат” (1927). Він вважав, що створення окремого екзархату для певної території – це доцільніше, ніж місійна праця, при якій єрархічне завершення приходить тоді, коли є для цього чисельна громада. “Тому загальне добро вимагає, щоб орієнтальні християни, які повертають до католицької єдності, почували себе в Церкві не чужо та щоб вони з самого початку пізнали в Церкві матір, що має однакову материнську любов до всіх своїх дітей”, – писав він³³.

Упродовж перебування в Росії і Наддніпрянській Україні в 1917 р. митрополит Шептицький зустрівся з українським громадянством і відвідав національні установи. Відомо, що влітку 1918 р. гетьман Павло Скоропадський планував створити

Velehradensis. – Pragaе: Bohemorum, 1910; Acta III. Conventus Velehradensis. – Pragaе: Bohemorum, 1912; Acta IV. Conventus Velehradensis. – Olomucii: Typographia Archiepiscopali, 1925; Acta V. Conventus Velehradensis. – Olomucii: Typographia Archiepiscopali, 1927; Acta VI. Conventus Velehradensis. – Olomucii: Typographia Archiepiscopali, 1933.

³⁰ Баб'як А. Велеградські конгреси в 1907–1936 роках: контекст зародження, перебіг подій та участь в них Греко-Католицької Церкви (част. 1) [Електронний ресурс] / А. Баб'як. – Режим доступу: http://gisu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/32933/

³¹ Бурман В. Леонид Федоров: Жизнь и деятельность / В. Бурман. – Рим, 1966.

³² Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... – С. 179.

³³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 201. – Оп. 4в. – Спр. 460. – Арк. 1–14. Див.: Баб'як А. Велеградські конгреси...

патріархат Української Православної Церкви, кандидатом на очільника якого міг бути Андрей Шептицький, чия особа викликала повагу в гетьмана³⁴. З незалежних від Глави ГКЦ причин цього, однак, не сталося.

19 жовтня того ж року митрополита обрали членом Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Його дії митрополита сприяли налагодженню дипломатичних відносин між Ватиканом й урядом УНР³⁵.

Митрополит Шептицький, який з метою досягнення церковної єдності завжди діяв як всеохопний лідер, упродовж 1920–1923 рр. здійснив дипломатичні подорожі до Австрії, Італії, Бельгії, Голландії, Франції, Великобританії, США, Бразилії та Аргентини. У Римі він виступив із доповідями в Папському Орієнтальному інституті: “Місія монаших Чинів та Згромаджень для об’єднання Церков” (17 лютого 1921 р.), “Змагання Заходу у справі з’єдинення Церков” (18 лютого 1923 р.). Головною метою свого життя він вважав об’єднання Церков і відновлення східного чернецтва. 21 вересня 1925 р. у Бельгії на конференції з нагоди Тижня для єднання Церков, який організував о. Лямбер Бодуен, митрополит виголосив доповідь “Психологія унії”, в якій презентував своє бачення єдності, зупиняючись спочатку на психологічних, а згодом і на інших труднощах єдності Церков та подаючи методичку праці. Особливу увагу він звернув на те, що кориснішим треба вважати перехід православної спільноти на католицизм, аніж поодинокі навернення, оскільки це більше відповідає ментальності Сходу. Необхідною умовою він назвав взаємне пізнання Сходу і Заходу для порозуміння та наближення. Важливу роль у цьому процесі А. Шептицький відводив науковій діяльності багатьох вчених, спрямованій до однієї мети і натхненній однією ідеєю, й усвідомлював потребу вчених різних галузей науки та з різних країн, які би вивчали мови, релігію, обряд, літературу та ментальність Сходу.

Вагоме місце у праці для церковної єдності митрополит відводив мистецтву, зокрема візантійському іконопису, як засобу впливу на вірних без проповіді. На закінчення доповіді наголосив, що унію треба приготувати, організувавши і сформувавши мільйони апостолів, що працюватимуть упродовж цілих генерацій³⁶.

Саме з цією метою 23 лютого 1929 р. Галицький митрополит затвердив статут греко-католицької семінарії із виховання кадрів для єкуменічної праці та вже 6 жовтня розпочав навчальний процес у ній. Працю над єднанням Церков можуть виконувати не тільки священики, а всі – науковці, іконописці – кожен християнин. Апостольство молитви, на його думку, було найголовнішим у цій справі. Апостольство добрих діл, християнської любові, терпіння, спільно з апостольством науки і мистецтва мали змінити спільноту та “притягнути її до єдиної церкви”. Саме тому 17 лютого 1939 р. митрополит Андрей Шептицький і о. Климентій Шептицький заснували Український католицький Інститут церковного єднання ім. митрополита Йосифа Веніаміна Рутського. Засновники прагнули налагодити повномасштабну соціальну співдію, яка сприяла б релігійному порозумінню та співпраці. Реальне

³⁴ *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ; Філадельфія, 1995. – С. 199.

³⁵ *Гентош Л.* Ватикан і виклики модерності... – С. 289–330.

³⁶ *Scheptycky A.* La psychologie de l’Union / A. Scheptycky // La Revue Catholique des idees et des faits, 1925. – No. 31. – P. 5–10.

підтвердження цього факту – захист Галицьким митрополитом православних храмів на Холмщині, Підляшші, Волині в міжвоєнний період (1930, 1938). Такий підхід у цій справі був зумовлений вивченням досвіду відомих його попередників І. Потія, Й. Кунцевича, Й. В. Рутського, М. Рогози, П. Могили, Й. Борецького. Відтак справі об'єднання Церков був присвячений Унійний з'їзд, організований Богословським науковим товариством у грудні 1936 р. із нагоди 300-ліття від дня смерті митрополита Йосифа Рутського, який прагнув покласти край роз'єднанню в Церкві й народі з Київським митрополитом Петром Могилою, щоби примирити “Русь із Руссю”³⁷.

Для вирішення цього завдання потрібна була наука і праця, про яку наголошував митрополит Андрей у промові на Унійному з'їзді: “Якщо наміряємо довести нез'єдинених східних до зближення до Католицької Церкви, то мусимо то зближення оперти на тих усіх традиціях Східної Церкви, які її лучать з Католицькою. До хвилини, коли Михайло Керуларій зірвав канонічний зв'язок церковної єдності, наука віри була одна й на Заході й на Сході. Щоб східне богослов'я зблизити до католицького, треба нав'язати ті передання Східної Церкви, які лучили її з Католицькою аж до хвилини зірвання єдності, себто, католицьким догматам треба шукати передусім тих аргументів, які знаходяться у східних традиціях, обрядових книгах, письмах східних Отців і тому церковному житті, які мимо перерваних зв'язків, захоче ще цінні скарби минувшини. Щоб те зробити, треба нам очевидно студіювати якраз ті джерела і находити якраз ті аргументи. Інші аргументи, зачерпнуті з західних Отців чи західних письменників, чи з Отців і католицьких письменників уже по розділі Церков, не можуть трапити до переконання нез'єдинених. Вони для них чужі. ... Якщо б вони їх прийняли за аргументи, зірвали б зв'яз, яка їх лучить зі своїми”³⁸. Відтак наука усуває упередження і подає правдивий стан справи на противагу пропаганди та полеміці: “Для нас і для справи Св. З'єдинення є важливіше це взаємне приближення католиків і східних нез'єдинених, до якого стремимо через теоретичні студії”³⁹.

Починаючи від 1936 р., митрополит Андрей з особливим пошвавленням працював над церковним та національним питанням єдності українського народу, зокрема публікував такі документи і звернення: “Праця над з'єдиненням Церков” (1940), “Як будувати рідну хату?” (грудень 1941 р.), листи “До Високопреосвященних і Преосвященних Православних Архієреїв в Україні і на Українських Землях” (30 грудня 1941 р.), “До Української Віруючої Православної Інтелігенції” (3 березня 1942 р.), “Пропаганда відступництва” (1942), “У справі порозуміння” (1943) “Екзархат Білоруси” (1943).

Аналізуючи зазначені послання, можна виділити погляд митрополита на методи праці для міжконфесійного порозуміння і наближення. Зокрема збірка документів “У справі порозуміння” містить програму примирення, згідно з якою головна його умова – християнський світогляд. У вступному зверненні до православних богословів він ствердив: “Доктрина православної церкви не суперечить традиції греко-католицької церкви. Навпаки, між доктриною Східних Церков і Римської Церкви є тільки різниця,

³⁷ Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. – Т. 2. – С. 601–622.

³⁸ Унійний З'їзд у Львові / [матеріали зібрав і впорядкував о. Володимир Кучабський]. – Львів, 1937. – С. 20–21.

³⁹ Там само. – С. 19.

яка існує між Католицькою Церквою Х століття і цією самою Церквою ХХ століття... Тому сміливо можна сказати, що між доктриною Східних Церков і Католицької Церкви немає жодної суперечності. Існують тільки деякі відмінності щодо інтерпретації”⁴⁰.

Галицький митрополит тісно пов’язував релігійні справи з українськими національними, закликаючи земляків до єдності, яка мала стати могутнім поштовхом в осягненні національної єдності: “Нас ділять і роз’єднують не якісь особисті справи, але справи, що перед дуже давніми віками розділили наших предків. Нас ділять суперечності між греками й латинянами, нас ділять традиції, перейняті від грецької та московської Церкви. Тому пишу це письмо, щоб витягнути руку до згоди й Ваші Преосвященства запросити до церковної єдності. ... Прошу всіх Високопреосвящених і Преосвящених Архиєреїв на українських землях висказати свою думку в цій справі”⁴¹.

Андрей Шептицький вважав, що насамперед потрібно, щоби всі прагнули примирення і за це молився би весь народ, і з обох сторін потрібно поступитися. Він запросив усіх взяти участь в обговоренні поставлених пропозицій, оприлюднивши листа у пресі. У листі до української православної інтелігенції митрополит звертав увагу на його особистий стан: “Ясно, що греко-католик не може стати Київським митрополитом, а я не маю ані бажання цього достоїнства, ані фізичної змоги бути в Києві. Незабаром починаю 78-ий рік життя, недугою хронічного запалення суглобів я від 12 літ прикований до крісла, без змоги стати на ноги. ... Київський Митрополит мусить бути вибраний із православних чи автокефальних Архиєреїв чи священників. Коли б він був з’єдинений із Вселенською Церквою, ми всі греко-католики підлягали б йому, і я перший радо піддався б його верховній владі”. Митрополит Шептицький добре усвідомлював, що “повна злука греко-католицького і українських православних віроісповідань – це справа дальшої майбутності. Вона стала б можливою тільки після довгих змагань із обох боків – до себе наближуватись і взаємно себе пізнавати”. Зближення і взаємне пізнання необхідні для досягнення національної єдності. До майбутньої єдності треба йти через примирення між українськими конфесіями, і поєднання із Вселенською Церквою не обов’язково означає відречення від своїх звичаїв чи обряду Української Православної Церкви”⁴².

Православний архієпископ Краківський і Лемківський Палладій Видибіда-Руденко 1 березня 1942 р. відповів митрополитові так: “Ваше звернення до Православної Української Ієрархії є це, чого вже більше як 300 років очікувала наша Церква. Бо не можна вважати за голос правдивих християн безліч нетолеранційних полемічних творів XVI–XVII й пізніших віків. Сьогодні рішається доля Великого Українського Народу. Сьогодні народ наш прагне відродити своє церковне життя, стати могутнім носієм Правди Христової. Роздор, що в кінці XVI віку був у значній мірі штучно впроваджений неприятелими Української Церкви та Українського народу, мусить бути закінчений”⁴³. Відтак, митрополит Волинський і Житомирський, екзарх Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) Олексій Громадський загалом погодився із викладеною митрополитом Андреем ідеєю

⁴⁰ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... – С. 409.

⁴¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 96

⁴² Там само. – Оп. 3. – Спр. 15. – Арк. 1.

⁴³ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... – С. 412.

єдності Церков. Однак зауважив, що вибрано не відповідний час на таке звернення, стверджуючи: “Цілком погоджуюся з Вами, що нам треба усердно молитися про поєднання наше і шукати дороги до того поєднання, а Господу одному відомо, коли наші молитви і шукання будуть мати добрий наслідок. Здається, що таки до скінчення віку не відбудеться це поєднання, бо коли не з’єднала нас, а ще й поділила нас така страшна біда, як панування жахливої безбожної влади, то що може змінити натуру людську? Таким чином, теоретично я цілком допускаю наше поєднання, бо ніщо не може перешкодити тому в думках, але практично це поєднання могло би здійснитися тільки тоді, коли не буде гріху і ушкодження людської природи”⁴⁴.

27 травня 1942 р. зміст цих листів розглянув собор Автокефальної Православної Церкви, що відбувся у Варшаві. В його ухвалі йшлося про готовність прийняти до Православної Церкви всіх “братів греко-католиків”, ліквідувавши ГКЦ, ввівши її до складу УАПЦ. Ухвала, яку підготував архієпископ Іларіон Огієнко, зупинила можливість подальшої дискусії.

На заклики Андрея Шептицького УАПЦ на Наддніпрянщині під проводом митрополита Полікарпа Сікорського не відповіла, бо підпорядковувалася нацистському Райхскомісаріату. Митрополит Шептицький отримав більше відповідей від української інтелігенції в діаспорі. Зокрема відвертий лист українських православних діячів із Праги і Варшави у квітні 1942 р. несправедливо засуджував в історичному аспекті Берестейську унію як найсумнішу подію українського минулого. Відтак, на їхню думку, спроби об’єднання були намаганням приєднати Українську Православну Церкву до Римо-Католицької. Лист присвячено переважно догматичним дискусіям про примат Папи Римського і роль східних патріархів. Очевидно, такі листи не могли сприяти не тільки справі єдності, але навіть намаганням порозуміння та взаємного пізнання. До спроб поєднання Церков втрутилася німецька окупаційна влада і заходи в цій справі було припинено.

Глава ГКЦ справу єдності вважав пріоритетною, тому наголошував, що йдеться передусім про порозуміння, а “злука” може прийти тільки після двосторонніх зусиль до єдності. Він бачив єднання двох українських віросповідань як підпорядкування греко-католиків під владу Київського патріарха, що прийняв “Вселенську Віру”, а саме православ’я перших сімох Вселенських соборів, доповнених рішеннями Вселенських соборів від X ст. до наших часів.

Андрей Шептицький, спростовуючи твердження української православної інтелігенції про чинники поділу двох українських Церков, писав у посланні “Як будувати Рідну Хату?": “Нас роз’єднують питання, що були актуальні 1000 або 500 літ тому назад між Візантією і Римом, між Римом і Германією чи Англією, між Москвою і Польщею, може між російськими слов’янами і западниками. У цілісній нашій літературі майже сліду немає дискусії про ті проблеми. Ми прийняли на слово і дорогою спадку від зовсім чужих нам світів роздори, зроджені з тих проблем. Чи ж любов батьківщини, спільне добро і спільний інтерес цілого нашого так бідного й поневоленого від кількох століть народу не буде в нас сильніша від усіх тих спорів?

⁴⁴ *Мінєнко Т.* Відповідь православних українців на заклик митрополита Андрія Шептицького в 1941–1942 роках до поєднання українських церков / Т. Мінєнко. – Вінніпег: Видавнича Спілка Екклесія, 1985. – С. 17.

Чи ж теорії російського слов'янофільства, або зв'язаних з ними істинно-руських буде в нас довше тримати й мати актуальніше значення, ніж у Москві?⁴⁵

Митрополит дотримувався думки, що у справі єдності треба сказати “забудьмо про кривди” й тогочасних греко-католиків не потрібно робити відповідальними за історичні події початку XVII й навіть X ст. У декреті “Праця над з'єдиненням церков” владика писав, що “може, ніякий народ на світі не терпів стільки від нещасного роз'єднання церков, як український нарід. Розділ церков був і розділом народу на дві частини, що нераз серед релігійних різниць, які їх ділили не вміли зберігати братньої любові. Роз'єднання Церков і ті внутрішні роздори спричинили в нашому народі і те історичне нещастя, що з обох сторін ми втратили тисячі вірних, які покидали нас і ставали чужими для нашого обряду та народности і віри... З'єдинене з Вселенською церквою українське благочестя, відмежовуючи нас від сусідів, від Заходу і Сходу, є, на нашу думку, оперте на історичному досвіді, яке може нам запевнити свободний розвій нашої релігійної та національної культури і встерегти нас від внутрішніх роздорів та домашньої братовбивчої війни”⁴⁶.

У 1940–1941 рр. у декреті та правилах Архиепархіального собору митрополит Андрей наголосив, що “справа з'єдинення церков має велике значення для українського народу. Єдність віросповідання є, може, конечною умовою і до національної солідарності усіх українців... Релігійна єдність більше, чим єдність національної свідомості і державної приналежності, може стати основою моральної злуки, глибокої єдності усіх, що почувуються українцями”⁴⁷.

Однак ні більшовики, ні німецький режим не допускали акції митрополита в напрямі об'єднання. Важкі обставини того часу не дозволили її провести. Шептицький бачив справу єдності українських Церков у глобальному масштабі, а майбутнє українців – в єднанні зі Заходом, бо тільки воно уможливило би відмежування українського народу від агресивних сусідів на Півночі: “Як довго будемо у віросповіданні зв'язані з Азією, так довго Захід не признає нас за своїх... А таким зв'язком із Заходом може бути тільки релігійний зв'язок”⁴⁸.

Отже, церковна єдність приведе до єдності українського народу, а завершенням мало би бути піднесення Київської митрополії до рівня патріархату, який мав визнати примат Папи, однак був би цілком самостійний із збереженням обряду Православної Церкви. Іншими словами, було відновлено проект єдності Церков, який 300 років тому запропонував український митрополит Петро Могила.

Ідею екуменізму митрополит опрацьовував у численних творах. Важливим завданням він вважав підготовку працівників й ентузіастів тієї справи. З цією метою Андрей Шептицький закладав інституції, чернечі чини, пропагував справу єднання серед інших народів. Відтак організовував прощі до Святої Землі в 1906 р., поїздки на Захід, де зустрічався не тільки з католиками латинського обряду, але й з протестантами, англіканами в Німеччині, Бельгії, Голландії. Продовжуючи унійну діяльність, відновив роботу Голландського унійного апостолату.

⁴⁵ Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність... – С. 412.

⁴⁶ Там само. – С. 342.

⁴⁷ ЦДІАЛ України. – Ф. 201. – Оп. 1а. – Спр. 4342. – Арк. 150–153.

⁴⁸ Зінковський Т. Екуменічна діяльність Андрея Шептицького...

Довголітня практика у змаганні за церковну єдність привела митрополита до накреслення шляхів для досягнення мети. На його думку, до єдності може дійти щойно після тривалої підготовки і в тому випадку, коли бажання єдності буде з двох сторін. Митрополит Шептицький відзначав, що інтелігенція “є провідною верствою в суспільстві” та “в усіх віросповіданнях має важливий голос і в церковних справах”. Він розумів, що повна злука греко-католицького і православного віросповідань – це справа майбутнього, а зближення і взаємне пізнання необхідні для досягнення національної єдності вже сьогодні, тому потрібно усувати взаємні протиріччя й ненависть між конфесіями в Україні.

Хоч звернення Галицького митрополита про об’єднання всіх християн України навколо Київського патріархату в єдності з Римським престолом не знайшло розуміння, він закликав не розчаровуватися. На його думку, хоча праця над об’єднанням християнських Церков і не приведе до повної єдності, та українців хоча б частково національно об’єднає.

Загалом тема “Митрополит Андрей Шептицький і справа єдності християнської церкви” останнім часом стає все актуальнішою. Варто з’ясувати чому. Відповідь знаходимо в дослідженнях відомого історика і прихильника окцидентального напрямку ГКЦ С. Томашівського: “Ідея унії органічно й нероздільно злучена з напрямом і духом всієї української історії навіть із самою національною ідеєю нашого народу. Правди сеї не може заперечити той факт, що в минулім велика частина українського громадянства більше або менше пристрасно поборювала ідею унії або що й сьогодні ще стільки упереджень, непорозумінь і трагічних помилок у сім напрямі панує у нас. В дійсності всі невдачі унії потягали за собою невдачі нації, часто катастрофальні, і вся українська історія, за все своє тисячеліття, не виявляє ані одного такого моменту, де церковно-культурний розрив з Заходом увінчався б якимись тривкішими національними користями. Ідея унії була щасливою, хоч, на жаль, добре не використаною, необхідністю нашої історії”⁴⁹. Ось тому митрополит Андрей, граф Шептицький, готовий був цій справі посвятити себе цілого, “рад був би і тисячу разів вмерти смертю мученика” за цю ідею.

Необхідно наголосити, що він послідовно і витривало втілював справу єдності Церкви в житті. Розпочав і проводив щорічні Велеградські з’їзди в Моравії, зробивши українську націю важливим середовищем всесвітньої, а отже, понаднаціональної ідеї. Однак його плани програми єдності християнських Церков (особливо в Росії) наштотхнулися на опір у римських колах. Російська Православна Церква також виявляла несприйняття Греко-Католицької Церкви за зв’язок із Римом та абсолютну незалежність від Москви.

Ім’я Андрея Шептицького – цінність у великій всесвітній і вічній ідеї об’єднання християнського світу. Молитва Спасителя на Тайній вечері “Щоб усі були одно” проходить золотою ниткою впродовж 45-літнього служіння митрополита Андрея. На сьогодні лише розпочато видання багатогранної спадщини його творів. Понад 20 томів зібрала постуляція для справи канонізації. Із них видано лише чотири, кожен по тисячу сторінок.

⁴⁹ *Томашівський С.* Вступ до історії Церкви на Україні / С. Томашівський // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії / [за ред. о. Б. Гудзяка]. – Львів, 2001. – Ч. 3. – С. 4.

Андрей Шептицький був великим авторитетом для всього українського народу незалежно від віровизнання. Він був тією людиною, яка могла об'єднати Церкву в Україні. Однак цього не відбулося з кількох основних причин: 1) не всі православні єрархи були відкриті для діалогу; 2) відчуження греко-католиків від східних джерел та підлягання латинізаційним впливам в обряді, богослов'ї, канонічному праві; 3) в цьому не була зацікавлена жодна з держав, яка у різний час контролювала діяльність ГКЦ – ні Польща, ні Німеччина, ні Радянський Союз.

Незважаючи на важкі тогочасні умови, митрополит Андрей Шептицький розробив унійну програму та невтомно й послідовно її реалізовував. Він вважав, що для просування до церковної єдності потрібно повернутися до традиції XVII ст., спільної для греко-католиків і православних, що існувала до конфесійного поділу між ними. Ще задовго до подій II Ватиканського собору митрополит Андрей у своїй концепції показав такі шляхи і способи поєднання, котрі після собору стали офіційним екуменічним вченням Вселенської Церкви.

Відтак отці II Ватиканського собору також вбачали роль східних католиків в екуменічному русі в їхньому поверненні до автентичної східної традиції християнства. Позаяк і греко-католики, і православні залишилися Церквами, їм потрібно було краще пізнати один одного. Для цього Шептицький невтомно створював різні інституції, відновлював старі й запрошував до ГКЦ нові монаші чини й згромадження, які мали би стати корисними у провадженні унійної праці. Він пропагував ідею єднання на Заході у формі участі в конгресах, а на Сході – через зустрічі та листування з православними братами.

Можна цілком погодитися з думкою Василя Нагини, що Андрееві Шептицькому не йшлося про формальне “приєднання більшої чи меншої частини православних до Католицької Церкви, бо він знав, що це не розв'яже справи поєднання. Він прагнув цілісного і всезагального об'єднання всіх нез'єдинених Церков із Вселенською Церквою. В цьому Митрополит Андрей вбачав покликання і місію ГКЦ, котра через віру з'єднана із Заходом, а обрядом – зі Сходом. Увінчанням цієї єдності мало б стати створення Київського патріархату. Тому у своїй сутності після унійна Церква покликана не тільки представляти Східні Церкви у Вселенській Церкві, але, хоча й недосконало та неповно, бути прототипом єдності між Східними і Західними Церквами. Цій візії єдності Церков Митрополит служив упродовж усієї своєї архіпастирської діяльності”⁵⁰.

Поєднавши у своїй особі інтелектуальну думку західної і східної цивілізацій, митрополит водночас залишився вірним східнослов'янській культурі та традиції. Аналізуючи діяльність Андрея Шептицького, особливо його заклики до єднання під час Другої світової війни, в них можна почерпнути досвід для об'єднання в сучасній Україні. Відсутність взаєморозуміння між Церквами – основна причина поділів. Це звичайна людська слабкість із причини відсутності знань про інших. Ґрунтовними передумовами до поєднання були і є пошана до традиції, пошук ширшого консенсусу для “релігійного синтезу” Сходу й Заходу, готовність до діалогу між Церквами.

⁵⁰ *Нагина В.* Церква і церковна єдність / В. Нагина. – Дрогобич, 2007. – С. 48–49.